

Emil Hácha a říšský protektor Konstantin von Neurath přihlížejí 20. dubna 1939 přehlídce, která se konala v Berlíně u příležitosti Hitlerových padesátých narozenin (foto: ČTK)

Od obrany národních zájmů k oportunistu

Česká protektorátní politika v počátečním období druhé světové války

STANISLAV KOKOŠKA

Česká protektorátní politika, reprezentovaná „státním prezidentem“ Emilem Háchou a jeho kanceláří, vládním kabinetem a rychle vzniklým Národním souručenstvím, se již v létě 1939 ocitla mezi dvěma mlýnskými kameny. Na jedné straně stál nacistický okupační režim, který dával jasně najevo, že nehodlá dodržovat ani formální autonomii, která byla přislíbena Hitlerovým výnosem z 16. března 1939. Z druhé strany viditelnou bariéru začalo vytvářet narůstající hnutí odporu. Přitom česká protektorátní reprezentace mohla vést jednání s okupační mocí o úpravě nastolených poměrů jenom v případě, když prokáže, že má u domácího obyvatelstva skutečnou autoritu.

 Hlavní tvůrci české protektorátní politiky, prezident Emil Hácha a jeho nejbližší spolupracovník Jiří Havelka, přednosta prezidentské kanceláře a současně i ministr Beranovy vlády, si tento základní předpoklad jasně uvědomovali hned v prvních hodinách existence protektorátu. Již ve svém rozhlasovém projevu z 16. března 1939 mluvil prezident o tom, že i v novém mocenském uspořádání lze

sázet na zdárnou budoucnost, pokud český národ přijme „vážnou dějinnou povinnost, aby byl naprosto svorný a jednotný“.¹ Důležitá úloha v této koncepci připadla Národnímu souručenství, které nahradilo systém politických stran a spolu s rozpuštěním parlamentu tak posilovalo Háchovu pozici. Hned na první schůzi Výboru Národního souručenství, která se konala 23. března 1939, pak prezident mluvil především o tom, že je nutné

dosáhnout úplné národní jednoty: „K tomu je zapotřebí především dobrovolné disciplíny všech Čechů. Bude-li tato dobrovolná disciplína zachována, nebude zapotřebí použití mocenských prostředků státní správy a – což by, pánové, bylo ještě bolestnější – žádati o zakročení orgány říšské.“²

V následujících měsících česká protektorátní reprezentace nejenom aktivně rozporovala zásahy okupační správy do protektorátní autonomie, ale současně se pokoušela zabraňovat rychlému nárůstu protestních akcí. Už v květnu 1939 například vedla kampaň proti rozšiřování letáků a ilegálního tisku,³ v kinech zavedla z podnětu státního tajemníka K. H. Franka policejní asistenci kvůli chování diváků při promítání týdeníků⁴ a snažila se předcházet i různým národnostním střetům. Tyto kroky fakticky k ničemu nevedly, protože nacistické bezpečnostní složky podrobně evidovaly vzrůstající odbojnou náladu. Říšský protektor Konstantin von Neurath ve své první zprávě o situaci v protektorátu, která vznikla 13. července 1939 a byla

1 Pan prezident k národu. Výběr projevů pana státního presidenta Dr. Emila Háchy s jeho předmlouvou. Propagační komise NS, Praha 1940, dokument č. 1, s. 7–9.

2 Tamtéž, dokument č. 2, s. 10–12.

3 Blíže viz KOKOŠKA, Stanislav: Ilegální letáky a řetězové dopisy z prvních měsíců nacistické okupace. *Soudobé dějiny*, 2004, roč. 11, č. 1–2, s. 260–261.

4 MOHN, Volker: *Nacistická kulturní politika v protektorátu. Koncepce, praxe a reakce české strany*. Prostor, Praha 2018, s. 210–213.

Momentka z novoroční audience na Pražském hradě z roku 1941. Zleva Mikuláš z Bubna-Litic, Jaroslav Krejčí, Emil Hácha a Jiří Havelka. (foto: ČTK)

určena Hitlerovi, označil protektorátní vládu za bezpochyby slabou. Podle jeho slov národní jednotu pouze hlásala, ale zatím nic neudělala pro převýchovu českého národa, natožpak aby podnikla opravdová opatření proti říši nepřátelským silám Benešových stoupců. Současně ale konstatoval, že vláda nikdy nekladla jeho opatřením rozhodný odpor a nepokusila se ani o jejich pasivní sabotáž. Neurath si zároveň nedělal iluze, že by česká společnost chtěla dobrovolně spolupracovat s Německou říší. Situace podle jeho slov byla zatím sice stabilizovaná, ale to se mohlo změnit vypuknutím války:

„Potom je třeba počítat se sabotážemi ve velkém rozsahu, a v případě byť jenom dočasného nezdaru také s většími či menšími pokusy o převrat.“⁵

TĚŠÍNSKÁ EPIZODA

Vedení domácího odboje se stavělo proti jakémukoli vyjednávání s okupační mocí, které by se dalo vykládat jako dodatečná legitimizace násilného zřízení protektorátu. Zvláště ilegální organizace Politické ústředí (PÚ), která se považovala za domácího zástupce Edvarda Beneše, si uvědomovala, že každá podobná dohoda v situaci, kdy Francie a Velká

Británie zatím neschválily ani exilové vedení, může zkomplikovat poválečnou obnovu Československa. Díky svému personálnímu složení současně patřila k příkrým kritikům Emila Hácha a jeho nejbližších spolupracovníků. Například Prokop Drtina, bývalý Benešův osobní tajemník, informoval 18. září 1939 exil o tom, že „v jazykových věcech vláda vše projela“ a „Němci nyní nařídili prioritu německého jazyka“.⁶ Domácí odboj této situace využil k tomu, aby ve výroční den mnichovské konference zorganizoval úspěšný bojkot pražské tramvajové dopravy.⁷ Drtina ve své zprávě současně psal o tom, že z iniciativy Josefa Ježka, který v Eliášově vládě zastával post ministra vnitra, se jedná o nasazení českého četnictva na Těšínsku. I když šlo o bývalé československé území, odstoupené na podzim 1938 Polsku (tzv. Záolží), a mělo jít pouze o pořádkovou službu, fakticky by to znamenalo českou účast na německém vojenském tažení.

První iniciativní kroky k navrácení „uloupeného území“ podnikl Národní tábor fašistický. Už 25. srpna 1939 jeho představitelé, náčelník Václav Janík a zemský velitel Fašistických gard Karel Bezděk, zaslali protektorátní vládě dopis s výzvou, aby s německou stranou zahájila potřebná jednání. Současně nabízelí své služby a po vypuknutí německo-polské války došlo na Moravě k pokusu o mobilizaci Fašistických gard. Okupační úřady však tento krok zarazily s odůvodněním, že jde o svévolnou akci

5 *Bundesarchiv Berlin* (BArch Berlin), Nachlass Neurath (N 1310), sign. 1310/146, Zpráva o situaci v Protektorátu Čechy a Morava z 3. 7. 1939. Všechny překlady z němčiny pořídil autor.

6 *Vojenský ústřední archiv - Vojenský historický archiv* (VÚA - VHA), Sbírka 37, sign. 37-144-4, Zpráva Prokopa Drtiny z 18. 9. 1939. Míněno vládní usnesení čj. 21028/39 z 14. 9. 1939 o přednostním užívání německého jazyka, které bylo přijato z příkazu říšského protektora. K vývoji jazykového práva v tomto období viz SOBOTA, Emil: *Co to byl protektorát*. Kvasnička a Hampl, Praha 1946, s. 92-120; VELČOVSKÝ, Václav: *Čeština pod hákovým křížem*. Univerzita Karlova - Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2016, s. 87-96.

7 V rámci jazykových nařízení začali 24. 9. 1939 průvodčí tramvají ohlašovat zastávky nejprve německy a pak česky. Bojkot byl organizován jak pomocí letáků, tak šeptané propagandy. Srov. KÁRNÝ, Miroslav - MILOTOVÁ, Jaroslava - MORAVCOVÁ, Dagmar (eds.): *Anatomie okupační politiky hitlerovského Německa v „Protektorátu Čechy a Morava“*. In: *Sborník k problematice dějin imperialismu. Sv. 21. Ústav československých a světových dějin ČSAV*, Praha 1987, dokument č. 17, výňatky z válečných deníků zbrojní inspekce a zbrojního komanda Praha z 24.-30. 9. 1939, s. 61-62.

a vylepené fašistické plakáty vyvolávají neklid obyvatelstva.⁸

Protektorátní vláda se návrhem Národního tábora fašistického zabývala na svém zasedání 7. září 1939. Podle zápisu z tohoto jednání se žádná diskuse nekonala a věc byla předána státnímu prezidentovi k informaci.⁹ Hned druhého dne však ministr Ježek nabídl K. H. Frankovi české četníky, kteří dříve sloužili v Záolží. Podle jeho slov získali vynikající znalost země i jejího obyvatelstva, takže jsou připraveni okamžitě poskytovat běžnou četnickou službu pod německým velením. Následujícího dne zaslal Frankovi přepis, ve kterém upřesnil, že by se jednalo o dvě stě mužů a dva důstojníky. Ježek dále uváděl, že se mohou během čtyřiceti osmi hodin soustředit v Moravské Ostravě a neúčelnější by bylo, kdyby sloužili na stejných místech jako před polským zábohem těšínského území.¹⁰

Podle již citované Drtinovy zprávy z 18. září 1939 Ježek pak tvrdil, že tento krok podnikl s vědomím vlády. Fakticky ale „*dal hotovou již věc Eliášovi pouze na vědomí*“ a „*ten přirozeně nemohl nic dělat*“. Drtina proto nadhodil i možnost, že Ježkův iniciativní návrh byl současně i intrikou proti Eliášovi a místopředsedovi vlády Jiřímu Havelkovi.¹¹ Tato nabídka ale nakonec uvízla v německé armádní mašinérii. K. H. Frank ji ještě 11. září

postoupil generálu Erichu Fridericimu, zplnomocněnci německé branné moci, spolu s douškou, že s ohledem na nedostatek policejních sil na obsazeném polském území ji nepovažuje za nemístnou. Když pak v listopadu urgoval příslušnou odpověď, dozvěděl se, že vrchní velení armády nemůže tuto věc rozhodnout, protože Záolží již není od 26. října 1939 operační oblastí.¹²

Po vypuknutí druhé světové války protektorátní vláda současně podnikla pokus o navrácení Těšínska. V tomto případě byla hlavním iniciátorem ostravská pobočka Národní matice při Národní radě české. Již 23. září 1939 informoval Alois Holeš, představitel tohoto obranného národního spolku, o situaci českých obyvatel na Těšínsku. V centru pozornosti stál osud Čechů, kteří museli opustit toto území po polském záboru.¹³ Podle názoru protektorátní vlády nyní nastala situace, kdy má být desetitisícům českých uprchlíků umožněn návrat do jejich původních domovů. Na svém zasedání 27. září 1939 se proto usnesla, že požádá říšského protektora, aby se u Adolfa Hitlera zasadil o navrácení Těšínska, které s českými zeměmi pojí nerozlučné historické, národní a hospodářské vazby.¹⁴

Konstantin von Neurath této prosbě, kterou mu tlumočil prezident Hácha, skutečně vyhověl. Ve svém

dopise, který adresoval 3. října 1939 šéfovi říšského kancléřství Hansu Lammersovi, uvedl nejenom hospodářské, ale i politické a národnostní důvody. Neurath si samozřejmě uvědomoval, že Těšínsko má historickou vazbu především na Slezsko. Podle jeho názoru by však mělo navrácení Těšínska mimořádně příznivý dopad na české veřejné mínění. Což by bylo o to cennější, protože v posledních měsících a po vypuknutí války bylo třeba omezovat protektorátní autonomii. Další mimořádně žádoucí efekt měl spočívat v tom, že vzhledem k národnostnímu složení Těšínska by současně došlo k posílení německého živlu na protektorátním území.¹⁵

Jak plyne z Goebbelsova deníku, Neurath hlavně taktizoval. Na své návštěvě u Hitlera 8. října 1939 mluvil pouze o tom, že v protektorátu stále probíhá tichá opozice, kterou je třeba zlomit, nejlépe podle zásady *divide et impera* (rozděl a panuj). Konkrétně chtěl postavit jednu skupinu Čechů proti druhé.¹⁶ Nejspíše tedy už teď promýšlel situaci, ve které by fašistická Vlajka plnila roli nátlakového prostředku na českou protektorátní reprezentaci. Připojení Těšínska k protektorátu mezitím začaly odmítat různé nacistické složky a Konrad Henlein dokonce neúspěšně požádal, aby spolu s Ostravskem bylo předáno

8 FRIEDL, Jiří: K pokusu o připojení Těšínska k Protektorátu Čechy a Morava na podzim 1939. In: *Těšínsko. Vlastivědný zpravodaj*, 2009, roč. 52, č. 3, s. 2.

9 Tamtéž, s. 3.

10 *Archiv bezpečnostních složek (ABS)*, f. Ústředna Státní bezpečnosti (305), sign. 305-477-7, Záznam K. H. Franka z 8. 9. 1939 a dopis ministra J. Ježka z 9. 9. 1939.

11 *VÚA - VHA*, Sběrka 37, sign. 37-144-4, Zpráva Prokopa Drtiny z 18. 9. 1939.

12 *ABS*, f. 305, sign. 305-477-7, informace úřadu zplnomocněnce německé branné moci z 28. 11. 1939. Teprve 31. 1. 1940 K. H. Frank stručně informoval ministra Ježka o tom, že nasazení českého četnictva v Záolží již nepřichází v úvahu.

13 Oficiální memorandum Národní matice v této věci, které bylo určeno protektorátní vládě, pak vzniklo 7. 10. 1939. Viz FRIEDL, Jiří: K pokusu o připojení Těšínska, s. 3.

14 Tamtéž, s. 4; *BArch Berlin*, f. Říšské kancléřství (R 43 II), sign. R 43 II/1324a, Neurathův dopis Lammersovi z 3. 10. 1939.

15 *BArch Berlin*, R 43 II/1324a, Neurathův dopis Lammersovi z 3. 10. 1939. Konkrétně v něm uváděl, že před polským zábohem tvořili Němci 80 % obyvatel Bohumína, Nového Bohumína a Třince; v ostatních částech Těšínska se podíl tohoto etnika pohyboval podle Neuratha v rozmezí 40–60 %.

16 ELKE, Fröhlich (ed.): *Die Tagebücher von Joseph Goebbels. Teil I, Band 7*. K. G. Saur, München – New Providence – London – Paris 1996, záznamy ze 7. a 8. 10. 1939, s. 142–143.

Sudetské župě.¹⁷ Čas na rozmyšlenou, který si vzal na začátku této kauzy Hitler, definitivně skončil 26. října 1939, kdy bylo Těšínsko začleněno zpátky do Horního Slezska.

OBRANA PROTEKTORÁTNÍ AUTONOMIE

Hácha a jeho nejbližší spolupracovníci předpokládali, že po skončení jednoměsíčního období vojenské správy vznikne prostor pro vyjednávání o konkrétní podobě nacistické politiky v českých zemích. Už v dubnu 1939 tak byl připraven vládní elaborát, v jehož úvodu se tvrdilo, že když teď německá armáda předala civilní pravomoc do rukou říšského protektora, „znamená to nepochybně, že tímto okamžikem stav okupace dlužno mítí za ukončený a že se nyní přistoupí k organizaci veřejné moci podle písmeny [sic] i ducha [Hitlerova] výnosu [o zřízení protektorátu]“. V dokumentu se rozebírala řada konkrétních kroků německých orgánů, které byly s údajnou vůlí říšského kancléře v rozporu. Hácha měl při setkání s Neurathem zároveň vyslovit domněnku, že tyto „zásahy nebyly nějak ústředně plánovány, že byly výsledkem často vlivů ryze místních nebo osobních a okolností přechodného významu“. Takže při definitivní úpravě poměrů by bylo možné podobným situacím předcházet, což by bylo žádoucí i nutné z hlediska výkonu veřejné moci v protektorátu.¹⁸

Podobným způsobem byl zkoncipován dopis, který Eliáš zaslal Neurathovi 5. května 1939, tedy hned dva dny poté, co říšský protektor poprvé slavnostně přijal novou českou vládu. S odvoláním na Hitlerův výnos kritizoval úřady oberlandrátů¹⁹ a říšské policejní orgány za to, že přímo zasahují do správních záležitostí a stále častěji přistupují k zásahům vůči českému obyvatelstvu. Zmínil i další přehmaty, které neskončily s ukončením vojenské správy, a proto české obyvatelstvo znepokojují. V rámci popisu reálné okupační politiky nevynechal ani pochybnosti o nestrannosti německých úřadů, hospodářské těžkosti způsobené nedostatkem deviz pro nákup surovin a podezření, že tzv. arizace židovského majetku slouží ke germanizaci českých zemí. „Všechny tyto stručné připomínky“, psal v závěru pětistránkového dopisu Eliáš, „činí vláda v pevném přesvědčení, že je její povinností přispět všemi prostředky k tomu, aby český národ neměl pochybnosti, že je v protektorátu spravedlivě postaráno o jeho národní a hospodářské zájmy“.²⁰

České protektorátní reprezentaci muselo být jasné, že i přes literu Hitlerova výnosu o zřízení protektorátu nestojí vůči okupačnímu režimu v partnerské pozici. Například ministr Havelka si již 6. června 1939 hořce stěžoval Karlu Ansorgemu, vedoucímu pražského zastoupení tiskové agentury

Deutsches Nachrichtenbüro, že je pro vládu velmi těžké jednat s německými představiteli mimo oficiální příležitosti. Havelkovi se dokonce nepodařilo setkat se se státním tajemníkem Wilhelmem Stuckartem, když přijel do Prahy, přestože měl v celoříšském měřítku na starosti koordinaci protektorátní politiky.²¹ Podle vzpomínek bývalého ministra Ladislava Feierabenda to byl právě Havelka, který ve vládě prosazoval stanovisko, že je nutností, ba povinností snažit se oficiální cestou snížit národní utrpení a zastavit germanizaci: „Byl přesvědčen, že jednání může být úspěšné jen tehdy, začne-li se s ním hodně brzy, dříve než se Hitler pustí do nového dobrodružství.“²²

Feierabend ve svých pamětech uvádí, že proti Havelkově taktice se v protektorátní vládě stavěl nejenom on, ale i ministři Vladislav Klumpar a Vlastimil Šádek. Vycházeli při tom z přesvědčení, že Havelkův postup by současně znamenal převedení násilného zřízení protektorátu do smluvní úpravy. A to by podle jejich názoru „znamenalo zradu na národě i státu a ztrátu sympatií, které měl národ i Československo ve světovém veřejném mínění“.²³ Podobné svědectví zanechal ve svých pamětech ministr Klumpar v pasáži, ve které popisoval schůzky hospodářských ministrů s vedením Národního souručenství. V létě 1939 se na nich koordinoval vzájemný postup tak, aby se dělalo „se zřetelem

17 BArch Berlin, R 43 II/1324a, korespondence k otázce připojení Těšínska k protektorátu; viz též KÁRNÝ, Miroslav – MILOTOVÁ, Jaroslava – MORAVCOVÁ, Dagmar (eds.): Anatomie okupační politiky, dokument č. 18, s. 62–63, Záznam vedoucího politického oddělení říšského ministerstva zahraničí E. Woermanna z 5. 10. 1939.

18 OTÁHALOVÁ, Libuše – ČERVINKOVÁ, Milada (eds.): Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943. Sv. 2. Academia, Praha 1966, dokument č. 347, podkladový materiál k jednání E. Háchy s K. v. Neurathem, s. 425–428.

19 Úřady oberlandrátů vznikly na samém počátku nacistické okupace. Oficiálně měly zajišťovat péči o německé obyvatelstvo a dohlížet v daném obvodu na činnost českých protektorátních úřadů. Reálně však postupně přejímaly jejich přímé řízení. Blíže viz KOKOŠKOVÁ, Zdeňka – PAŽOUT, Jaroslav – SEDLÁKOVÁ, Monika: Úřady oberlandrátů v systému okupační správy Protektorátu Čechy a Morava a jejich představitelé. Scriptorium, Praha 2019.

20 Národní archiv (NA), f. Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě (ÚŘP-ST), sign. 109-14/44, opis Eliášova dopisu z 6. 5. 1939.

21 Tamtéž, sign. 109-4-90, zpráva SD-Zentralstelle K. H. Frankovi z 7. 6. 1939 o rozhovoru J. Havelky s K. Ansorgem.

22 FEIERABEND, Ladislav Karel: Politické vzpomínky. Díl I. Atlantis, Brno 1994, s. 184–185.

23 Tamtéž, s. 185.

k Němcům“ jenom to skutečně nejn-
nutnější: „Ve vládě hájil totiž někdy
dr. Havelka názor, že naprostá zdrženli-
vost v jednání je neúčelná“. V rámci své
logiky tvrdil, že kdyby se v některých
méně důležitých věcech iniciativně
udělaly vstřícné kroky, mohla by pak
vláda pevněji hájit podstatné zájmy:
„Na oněch schůzkách jsme všichni sou-
dili, že se touto cestou dát nesmíme,
jednak z důvodů zásadních, jednak
také proto, že jsme nevěřili v úspěch
této taktiky.“²⁴

Tyto rozpory byly patrné i při po-
kusu o vyjednání nové podoby pro-
tektorátní autonomie, jehož základ
tvořilo memorandum určené k pře-
dání Hitlerovi. Česká protektorátní
reprezentace původně chtěla využít
nástupní audience svého berlínského
vyslance Františka Chvalkovského,
která se však pro Hitlerovo zane-
prázdnění uskutečnila až 30. září
1939. „Původně měla vláda v úmyslu“,
informoval Prokop Drtina zahraniční
odboj, „aby Chvalkovský při této příle-
žitosti odevzdal memorandum Háchovo,
v němž by se Hácha dovolał výnosu
o zřízení protektorátu a ukázal na to,
jak i omezená práva národní autonomie
jsou oproti tomuto výnosu porušována.
Protože nebylo docíleno v této věci do-
hody, bylo předloženo memoranda Hitle-
rovi oddáleno a Chvalkovskému pouze
uloženo, aby žádal u Hitlera propuštění
zatčených rukojmí.“²⁵

Podle pokynů Háchovy kanceláře
měl Chvalkovský v Berlíně skutečně
intervenovat za propuštění osob, kte-
ré byly při vypuknutí války tzv. pre-
ventivně pozatýkány. Tato akce Gesta-
pa, provedená podle kartotéky A

Třeboň 1. září 1939. Gestapo zatýká lidi, které evidovalo v kartotéce A jako nepřátele režimu. Za jejich propuštění měl Chvalkovský intervenovat během schůzky s Hitlerem. (foto: ABS)

(nepřátel státu),²⁶ zcela zaskočila
českou protektorátní representa-
ci. Zasáhla široké spektrum osob
(nechyběli ani čeští fašisté) včetně
funkcionářů Národního souručenství,
které mělo tvořit důležitý pilíř české
protektorátní koncepce. Chvalkovský
ale o této záležitosti mluvil pouze se
šéfem prezidiální kanceláře Ottou
Meissnerem. Audience, která údajně
trvala téměř hodinu a půl, tak byla
vyplněna především Hitlerovým
monologem. Líčil své dojmy z čer-
stvě zahájené evropské války a chvá-
lil prezidenta Háchu za to, jak se na
rozdíl od Poláků zachoval v březnu
1939 zodpovědně. V závěru rozhovoru
se podle dochovaného zápisu Hitler

pochvalně vyjádřil o vývoji v Čechách
a na Moravě: Češi se germanizace ne-
mají obávat. Říšský protektor hodnotí
zdejší situaci velmi příznivě a s uzná-
ním byla přijata i skutečnost, že pro-
tektorátní vláda s prezidentem v čele
zaručuje udržení klidu a pořádku.²⁷

Podle informací Prokopa Drtiny
průběh audience vzbudil ve vládě
pobouření: Chvalkovský pronesl
jenom několik nesouvislých vět
a nezmohl se ani na to, aby Hitlera po-
žádal o propuštění rukojmí.²⁸ Naproti
tomu podle hlášení pražské centrály
nacistické bezpečnostní služby SD
mělo přijetí v říšském kancléřství vy-
volat u české protektorátní reprezen-
tace radostné uspokojení. Asi proto,

24 Archiv Národního muzea, f. Vladimír Klumpar, k. 1, strojopisné vzpomínky, část III. - Protektorát, s. 37-38.

25 Bývalý Archiv ústavu Dějin KSČ (AÚD KSČ), sb. Vladimír Klecanda (dnes uložena v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR), sign. 38-169, zpráva Prokopa Drtiny z 5. 10. 1939. Autor uvádí, že přesně neví, zda k setkání došlo na žádost Chvalkovského, Hitler si ho naopak povolal, anebo šlo o nástupní audienci. Správnost poslední varianty dokládá skutečnost, že protektorátního vyslance vítala při příchodu do budovy říšského kancléřství čestná stráž Leibstandarte SS Adolf Hitler.

26 Blíže viz VAJSKEBR, Jan - ZUMR, Jan: *Gestapo. Velitelský sbor tajné státní policie v Protektorátu Čechy a Morava. Ústav pro studium totalitních režimů* - Pulchra, Praha 2024, s. 354-361.

27 NA, f. ÚŘP-ST, sign. 109-4/958, německý překlad nedatované zprávy F. Chvalkovského o přijetí u A. Hitlera.

28 AÚD KSČ, sb. Vladimír Klecanda, sign. 38-169, zpráva Prokopa Drtiny z 5. 10. 1939.

Vyslanec Protektorátu Čechy a Morava František Chvalkovský (třetí zprava) po audienci u Hitlera 30. září 1939 (foto: ullstein bild / Heinrich Hoffmann)

že se Hitler pochvalně vyjadřoval o Češích ve srovnání s Poláky, a prolomení ledů naznačovala informace, že Chvalkovský v nejbližších dnech navštíví Göringa, Himmlera a další nacistické pohlaváry.²⁹ Ať to bylo jakkoli, již 2. října 1939 začala v Háchově kanceláři expertní příprava mnohostránkového spisu o konkrétních případech porušování protektorátní autonomie. Jeho konečnou redakci provedl ministr Havelka 14. října 1939 a šlo o elaborát, který měl sloužit nejspíš jako podklad pro odstraňování faktických zásahů nacistické okupační správy.³⁰

Tuto fázi měl otevřít Háchův osobní dopis Adolfu Hitlerovi, jehož třetí, konečná verze vznikla podle datace 11. října 1939. I v tomto případě se

vynořila otázka, do jaké míry argumentovat Hitlerovým výnosem o zřízení protektorátu. Tentokrát to byl Alois Eliáš, kdo vyzval ministra Havelku, aby text zeslabil: „A vypuť z dopisu vše, co připomíná 15. březen ať přímo, nebo nepřímo. Myslím, že tím alespoň něco řekneme.“ Premiér si totiž uvědomoval, že „historicky dopis těžko obstojí“, resp. posílí vnímání Emila Háchy jakožto zrádce. „Správně jsi včera řekl,“ rozvíjel svoji myšlenku, „že padá tím stín i na nás, ale to by mne nebolelo, neboť co znamená?“ Snad právě kvůli dodatečným úpravám proto chtěl, aby se tentokrát nerozhodovalo v úzkém grémiu Eliáš-Havelka-Nebeský a s textem se seznámili i dva ministři. Za sebe navrhoval Feierabenda a Klumpara,

kterí ve vládě tvořili vůči Havelkovi opozici.³¹

Jak zjistilo Politické ústředí, Chvalkovský doručil Háchův dopis Hitlerovi 14. října 1939. Z Drtinovy zprávy pro zahraniční odboj je současně zřejmé, že se v pražských zasvěcených kruzích vytvořila legenda o tom, že celou věc vlastně iniciovali Němci: „Po audienci Chvalkovského u Hitlera bylo naší vládě naznačeno jednak tímto rozhovorem, jednak snad jinými cestami, že by byl Hitler ochoten 1) rozšířit autonomii 2) připojit Těšínsko loni odtržené od protektorátu.“³² Politické ústředí současně získalo pracovní verze příslušných dokumentů, které pak hned třemi ilegálními cestami zaslalo československému exilovému vedení. Prokop Drtina si ve své zprávě z 15. října 1939 cenil především elaborátu o porušování protektorátní autonomie, který se při zachování anonymity dal velmi dobře použít k propagačním účelům. Současně však už dopředu promýšlel krizový plán pro případ, že by se česká protektorátní reprezentace při jednání s Hitlerem v Berlíně, kam už měla dostat pozvání, oficiálně zřekla nároku na plnou státní suverenitu. To by pak v situaci, ve které vůbec nebylo jasné, jak bude probíhat další válka s Německem, mohlo vést k závažným mezinárodně politickým komplikacím. Pro tento případ navrhoval, aby byl elaborát pak plně zveřejněn a došlo tím ke zkompromitování českých vyjednávačů. „Chceme se pokusit ze všech sil o to,“ uváděl Drtina, „aby k cestě

29 NA, f. ÚŘP-ST, sign. 109-4/958, zpráva pražské úřadovny SD ze 17. 10. 1939 o audienci F. Chvalkovského u A. Hitlera.

30 OTÁHALOVÁ, Libuše – ČERVINKOVÁ, Milada (eds.): *Dokumenty z historie československé politiky. Sv. 2*, dokument č. 365, elaborát o zásadách do tzv. autonomie protektorátu z 14. 10. 1939, s. 454-469.

31 Tamtéž, dokument č. 364, Eliášův dopis J. Havelkovi z 11. 10. 1939, s. 454.

32 Tamtéž, dokument č. 370, zpráva Prokopa Drtiny z 2. 11. 1939, s. 477-477. Vzhledem k datu vzniku zprávy se v ní k tomu současně uvádí, že podmínkou bylo, aby ještě před tím složil Hácha, případně celá vláda, slib věrnosti Hitlerovi. Požadavek na tzv. Treugelöbnis byl ale nastolen německou stranou až po odevzdání Háchova dopisu Hitlerovi.

33 VÚA - VHA, Sbirka 37, sign. 37-144-3, zpráva P. Drtiny z 15. 10. 1939. Autor ve svých vzpomínkách uvádí, že mu potřebné informace dodával především Emil Sobota, jeho bývalý kolega z Kanceláře prezidenta republiky. DRTINA, Prokop: *Československo můj osud. Sv. I, kniha 1*. Melantrich, Praha 1991, s. 444.

v tomto okamžiku nedošlo, nebo alespoň, aby se Hácha k ničemu nezaovazoval.³³

Podle Eduarda Táborského, osobního tajemníka Edvarda Beneše, který znal pouze prvotní koncept, neposlal Hácha do Berlína zle koncipovaný dopis. Do svého deníku si dokonce zapsal, že ve srovnání s Háchovou „vlastizradou“ v březnu 1939 je třeba považovat to, jak se nyní snaží chránit „podstatu národa“, za polehčující okolnost.³⁴ Brilantně zformulovaný text se samozřejmě odvolával na Hitlerův výnos z 16. března 1939, protože jinak by se neměl o co opřít. V úvodu Hácha vysvětloval, že se obrací na Hitlera až teď, kdy po uzavření paktu s Ruskem a vítězném polském tažení lze v dohledné době doufat v mír. Nechce si malicherně stěžovat, ale poměry v protektorátu se bohužel vyvíjejí takovým způsobem, že je nesnadné vštěpovat českému lidu dobrý vztah k říši. Není to chyba protektora Neuratha, ale výsledek postupu nižších říšských úřadů. Nechybějí ani názory, které srovnávají protektorátní systém z hlediska legislativy, jurisdikce a správy s formou, která je obvyklá v koloniích. Hácha proto Hitlera žádal, aby zvážil, zda jeho záměrem skutečně bylo vytvořit takto oktrojovanou a vyprázdněnou autonomii. Zmínil i nedávné založení Českého svazu pro spolupráci s Němci, ale protože nevynechal ani policejní represe, vyslovil obavu, že předpoklady pro úplné vzájemné sblížení lze jen stěží vytvořit. V závěru pak Hácha napsal,

že jeho několikastránkový dopis je přece jenom hodně stručný na to, aby vykreslil celkový obraz situace. Ale pokud by Hitler projevil zájem o podrobnější zprávu, samozřejmě mu ji rád předloží.³⁵

Poměry v protektorátu se vyvíjejí takovým způsobem, že je nesnadné vštěpovat českému lidu dobrý vztah k říši

Říšské vedení zvolilo taktiku, které se výstižně říká „vymlčení“.³⁶ Tvrdou reakci přitom očekával K. H. Frank a jeho nejbližší spolupracovníci. Již 13. září 1939 totiž Walter Stahlecker, velitel bezpečnostní policie a SD v Praze, upozorňoval říšského protektora na pasivní rezistenci protektorátní vlády a Národního souručenství. Navrhoval proto vyvinout na Eliáše a Havelku silný nátlak, aby se stali poslušnými nástroji okupační politiky.³⁷ Touto cestou se ale Neurath nevydal, což pak vedlo ke vzniku Háchova protestního dopisu. Nejspíš takto uvažoval K. H. Frank, který pověřil Roberta Giese, šefa své kanceláře, aby v Berlíně sondařoval situaci. Ten se pak od Martina Bormanna, vedoucího kanceláře NSDAP, dozvěděl, že „je třeba zachovat autonomii za každou cenu“.³⁸ Důvod byl pragmatický: již 9. října 1939 Hitler podepsal směrnicí č. 6 o vedení války, která znamenala začátek přípravy západního tažení. Za situace, kdy se počítalo se zahájením útoku už

v listopadu, nemělo smysl v protektorátu zbytečně vířit situaci.

Hlavní úloha při smetení Háchova dopisu ze stolu připadla Neurathovi. Už 21. října 1939 šéf jeho kabinetu, vyslanec Hans Völckers osobně oznámil na Pražském hradě, že termín Háchova přijetí u Adolfa Hitlera je stanoven na středu 25. října 1939. Zatímco August Popelka, jeden z vedoucích úředníků Háchovy kanceláře o ničem nevěděl, Völckers již přinesl harmonogram návštěvy u Hitlera včetně vlakového jízdního řádu Praha–Berlín: v poledne audience, pak oběd pořádaný Neurathem, odpoledne podle Háchova přání volno a na závěr večeře u říšského kancléře. Když Popelka přiznal, že o žádné takové cestě neví, Völckers nadhodil možnost, že ji v Berlíně pro Hácha domlouval vyslanec Chvalkovský. Teprve v této fázi vyšlo najevo, že se nebude jednat o porušování protektorátní autonomie, nýbrž že Hácha do Hitlerových rukou složí slib věrnosti říši. Jeho text Völckers údajně zapomněl vzít s sebou, ale slíbil ho obratem doručit.³⁹

Během série porad české protektorátní reprezentace se pak ukázalo, že nikdo o Háchově cestě do Berlína nic neslyšel. Ani Chvalkovský, který byl okamžitě povolán do Prahy. Ten podle Popelkova zápisu kategoricky popřel, že by něco věděl, a „s velkým důrazem prosil pana presidenta, aby návštěvu v Berlíně za účelem složení slibu odepřel.“⁴⁰ Völckers pak přispěl s vysvětlením, že došlo k úřední

34 TÁBORSKÝ, Eduard: *Pravda zvítězila. Deník druhého zahraničního odboje*. Družstevní práce, Praha 1947, s. 413–414.

35 OTÁHALOVÁ, Libuše – ČERVINKOVÁ, Milada (eds.): *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943*. Sv. 2., dokument č. 363, Háchův dopis Hitlerovi z 11. 10. 1939, s. 451–453.

36 Teprve 14. 3. 1940 se prezidentská kancelář dozvěděla od vyslance H. Völckerse při projednávání jiné záležitosti, proč Hácha na svůj dopis z 11. 10. 1939 nedostal ještě odpověď. Údajně to bylo proto, že „tento dopis pana státního presidenta Vůdce rozzlobil“. Viz OTÁHALOVÁ, Libuše – ČERVINKOVÁ, Milada (eds.): *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943*. Sv. 2., dokument č. 389, záznam A. Popelky o jednání s H. Völckerserm z 14. 3. 1940, s. 521–523.

37 NA, f. ÚŘP-ST, sign. 109-4/343, Stahleckerův dopis Neurathovi z 13. 9. 1939.

38 Tamtéž, f. Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu (NSM), sign. 110-4-165, dálnopis R. Giese pro K. H. Franka z 24. 10. 1939.

39 OTÁHALOVÁ, Libuše – ČERVINKOVÁ, Milada (eds.): *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943*. Sv. 2., dokument č. 366, záznam A. Popelky o jednání ve věci složení slibu věrnosti z 22. 10. 1939, s. 469–472.

40 Tamtéž.

Centrum Prahy 28. října 1939 odpoledne. Podle letáků „Československého odboje“ měly v šest hodin večer proběhnout v horní části Václavského náměstí dvě minuty ticha. „Revoluční výbor“ k tomu ve své tiskovině dodával, že shromáždění se pak přesune k Wilsonovu pomníku u hlavního nádraží. (foto: ČTK)

chybě při vyřizování staré agendy: s vykonáním slibu se počítalo již v květnu 1939 a věc se znovu otevřela v souvislosti se skládáním přísahy vládního vojska.⁴¹ Neurathův kabinet proto začal podnikat všechny potřebné kroky a jenom to Háchově kanceláři zapomněl oznámit. Jak ale Völckers sám uvedl, naposledy byla tato záležitost „připomenuta přípisem říšského protektora na říšského kancléře, ve kterém říšský protektor podával zprávu i o dopisu pana státního prezidenta na říšského kancléře z 11. října“ o porušování protektorátní autonomie.⁴²

I když neznáme podrobnosti Neurathovy komunikace s říšským kanc-

léřstvím, je zřejmé, že se mu podařilo vytvořit pro okupační režim příznivější patovou situaci. Dopoledne 22. října 1939 se setkal s prezidentem Háchou. Ten podle Neurathova záznamu údajně hned na úvod opakovaně prohlásil, že by nejraději skoncoval se životem, protože i vláda mu vyčítá, že nedostatečně brání protektorátní autonomii. Za této situace by už naplánované přijetí u Hitlera znamenalo pro Háchu druhou „cestu do Canossy“: místo očekávané nápravy protektorátních poměrů by se do Prahy vrátil pouze s přísahou věrnosti říši. Neurath mu prý nejenom důrazně vymlouval sebevražedné myšlenky, ale dohodl se s ním, že se

Hitlera zeptá, zda přijme Háchu i bez složení slibu, anebo zda se má cesta zatím zcela odložit. Prezident tuto nabídku samozřejmě rád přijal a večer pak bylo jeho kanceláři oznámeno, že Hitler souhlasil s tím, aby Hácha za ním teď nejezdil.⁴³

HORKÝ PODZIM 1939

Jednání o vykonání Háchova slibu věrnosti probíhalo v situaci, kdy se už na obou stranách vědělo, že se v protektorátu schyluje k veřejným demonstracím. Jejich nechtěný podnět vytvořila sama protektorátní vláda, která svým nařízením z 18. září 1939 rozhodla o tom, že 28. říjen již nepatří mezi státní svátky. Sama si tak připravila situaci, ve které se mělo ukázat, zda skutečně ve svých oficiálních projevech reprezentuje smýšlení národa. Význam této zkoušky byl natolik zřejmý, že česká protektorátní reprezentace zahájila rozsáhlou preventivní kampaň. Už 12. října 1939 prezidium Zemského úřadu v Praze začalo nabádat podřízené složky, aby bedlivě sledovaly situaci, protože se proslýchá, že některé skupiny obyvatelstva se pokusí v den zrušeného státního svátku protestovat.⁴⁴ V dalších přípisech a oběžnících byla česká protektorátní exekutiva instruována, aby si vytvořila aktiv veřejně uznávaných osobností, které svým vlivem zabrání nezodpovědné agitaci a účasti na protestech poškozujících národní zájmy.⁴⁵ Zvláštní pozornost byla po

41 O tom, že státnímu prezidentovi E. Háchovi bude dán k dispozici sbor cca 7 000 mužů, rozhodl A. Hitler již v březnu 1939. Povinnost složení služební přísahy byla zmíněna ve vládním nařízení č. 216/1939 Sb. z 25. 7. 1939 o zřízení vládního vojska Protektorátu Čechy a Morava. Oficiálním úkolem tohoto vojenského tělesa bylo plnit reprezentační úkoly, spolupůsobit při zajišťování bezpečnosti a zasahovat při různých pohromách. Řada příslušníků vládního vojska se však postupně zapojila do domácího a zahraničního odboje. Viz např. PEJČOCH, Ivo: *Za Háchu i za Beneše. Ztráty příslušníků vládního vojska 1939–1945*. Ministerstvo obrany České republiky – Vojenský historický ústav Praha, Praha 2013.

42 Tamtéž. K této konstrukci viz též NA, f. ÚRP-ST, sign. 109-4-165, Neurathův záznam o schůzce s prezidentem Háchou z 23. 10. 1939.

43 Tamtéž.

44 BABIČKA, Václav – HELEŠICOVÁ, Věra (eds.): *17. listopad 1939. Faksimilia*. Státní ústřední archiv, Praha 1979, dokument č. 3, oběžník Prezidia zemského úřadu v Praze z 12. 10. 1939, s. 7–8.

45 Tamtéž, dokument č. 4, oběžník Prezidia zemského úřadu v Praze z 22. 10. 1939, s. 9–14.

linii ministerstva školství věnována mládeži, a pak také dělnictvu, o jehož radikalizaci se pokoušela ilegální KSČ. V rozhlasu tak byl třeba vysílán projev odborového předáka Antonína Zelenky, který upozorňoval, že oslavy výročí vzniku republiky se přece nekonaly už ani v roce 1938. Hlavně se však snažil odradit posluchače, aby nepodléhali agitaci „určitých skupinek“ s „temnými nebo dobrodružnými cíli“: „Národy nevyhrávají své zápasu němými demonstracemi a postojem obráceným do minulosti, ale soustředěnou vůlí žít.“ Takže je-li přáním české protektorátní reprezentace, aby 28. říjen už nebyl veřejným svátkem, je třeba se zachovat podle tohoto přání: „Je to jenom další krok na cestě, která vyvede národ z pohromy a utrpení.“⁴⁶

To, že se demonstrace nepodaří odvrátit, si uvědomoval především ministr Ladislav Feierabend, který současně zastupoval agrární stranu v ilegálním Politickém ústředí. Na schůzce, která se věnovala přípravě protestů, proto jménem vlády upozorňoval na nebezpečí nacistických represí. „Zdůraznil jsem,“ napsal k tomu ve svých pamětech, „že ve vládě dáváme přednost tiché oslavě svátku samostatnosti“, kterou je možno vyjádřit třeba oděvem, „ale nikoli průvody, demonstracemi či snad dokonce zastavením práce“. Podle jeho vzpomínek zvítězil po živé debatě návrh, že půjde o tichou demonstraci, která nevytvoří příležitost k nacistickým bezpečnostním zákrokům.⁴⁷ Podle radiotelegrafické depeše odeslané z Prahy 26. října 1939 přesto mělo jít o pestrou připomínku vzniku republiky: „28. října oslavíme 1) svátečním oblekem, 2) pasivní resistencí v dílnách a kancelářích, 3) nekupováním v obchodech, 4) nepitím alkoholických nápojů

Vyhlaška vztahující se k událostem z 28. října 1939. Na Riegrově (dnes Horním) náměstí v Humpolci v šest hodin večer asi dvě stě lidí uspořádalo u pomníku padlých tzv. dvě minuty ticha. Po výzvě městské policie k rozchodu pak ještě proběhla pietní vzpomínka u pomníku T. G. Masaryka, kde asi čtyři sta účastníků zazpívalo původní státní hymnu. Tato druhá akce byla ukončena na pokyn velitele oddílu protektorátního četnictva. (repro: archiv autora)

a nekouřením, 5) večer ohňostroje.“⁴⁸ Dochoval se i příslušný rozkaz jednoho ze zemských velitelství ilegální organizace Obrana národa. Z něho plyne, že šlo hlavně o to, aby protestní akce byla ve veřejném prostoru

viditelná. Například se nařizoval noční výlep československých vlajček, mělo dojít k co největší návštěvě bohoslužeb a počítalo se i s organizovaným kladením květin k významným pomníkům, ale ovšem tak, že se

46 ABS, f. Německé soudy v říši (141), sign. 141-425-1, text rozhlasového projevu A. Zelenky, který byl vysílán 25. a 26. 10. 1939.

47 FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky. Díl I*, s. 221-222.

48 VÚA - VHA, Sbírka 37, sign. 377-144-4, záznam depeše z Prahy, kterou 26. 10. 1939 přijala čs. zpravodajská expozitura v Paříži.

nevytoří dav a lidé budou před pamětními místy sporádaně defilovat: „Bude-li někde vyzváno obyvatelstvo k rozchodu, budiž po zapění hymny uposlechnuto úřední výzvy.“⁴⁹

Nervozitu protektorátní vlády dokládala i návštěva ministra Ježka u velitele bezpečnostní policie a SD Stahleckera, která se uskutečnila 23. října 1939. Jednalo se především o blížících se demonstracích. Ježek zdůrazňoval, že podle zpráv „půjde o projevy a demonstrace formy celkem mírné“ a že „veškeré výstřelky budou bezpečně likvidovány orgány protektorátu“. Naléhavě proto žádal Stahleckera, aby německé bezpečnostní složky nezasahovaly a nedošlo tak ke zbytečným incidentům.⁵⁰ Rovněž tak SD věděla z vlastních zdrojů, že chystané protesty mají mít hlavně symbolický průběh, ale samozřejmě i tak byla nacistickým bezpečnostním složkám vyhlášena pohotovost. Například v rozkaze pro tzv. Allgemeine SS se uvádělo, že je sice zájem na tom, aby události měly klidný průběh (výslovně se zakazovaly jakékoliv zvláštní akce), ale v případě potřeby měli příslušníci SS zasáhnout s patřičnou razancí. Ke střelbě mohlo dojít jenom v krajním případě na rozkaz důstojníka, protože „při střetu s neozbrojeným protivníkem pěsti a obušky byly a dodnes jsou naší nejlepší zbraní.“⁵¹

Události v Praze 28. října 1939 jsou dobře známy.⁵² První konflikty vyprovokovali němečtí studenti, kteří na Vinohradech strhávali chodcům

trikolory. V centru Prahy začalo títkat Gestapo a protektorátní policie pomocí obušků rozháněla davy protestujících. A odpoledne již začaly padat první výstřely. Celková bilance střetů, které probíhaly až do večerních hodin, byla jeden mrtvý, dvanáct postřelených, nespočet lehce zraněných a kolem čtyř stovek zatčených. Praha představovala případ naprosto ojedinělý, který odsunul do pozadí události v jiných protektorátních městech. Typický průběh měla například připomínka vzniku republiky ve Strakonících: odpoledne začal na náměstí Svobody narůstat počet lidí, kteří byli svátečně oblečení, většina z nich měla trikolory a někteří na hlavách i čepice s kšiltem – tzv. masaryčky. Nakonec jich bylo podle úředního odhadu asi tisíc. To už se vědělo, že v šest hodin večer proběhnou dvě minuty ticha. Přesně s prvním úderem radničních hodin se korzo zastavilo a muži sňali pokrývky hlavy. Příslušníci městské policie a četnictva, kteří střežili náměstí, okamžitě začali vyzývat obyvatelstvo, aby pokračovalo v chůzi. Městský rozhlas současně vysílal výzvy k zachování pořádku a upuštění od všech demonstračních projevů. Během hodiny se náměstí vyprázdnilo, ale protože šlo o předem připravenou akci, po organizátorech této tzv. bleskové mobilizace bylo vyhlášeno pátrání.⁵³

Vedení domácího odboje považovalo události z 28. října za svůj velký úspěch. V úvodníku ilegálního

časopisu *V boj*, který vyšel pod názvem *Padlým*, kteří žijí, se psalo o těchto demonstracích jako o druhém revolučním říjnu naší republiky a na základě nejrůznějších zvěstí se zdůrazňovalo, že odhadem dvacet Pražanů položilo život při slavném hlasování pro svobodu. K české protektorátní reprezentaci se však toto 27. číslo stavělo hodně kriticky. V jiném textu se vládě připomínalo, že je ve stejné pozici, v jaké byl v letech 1917 a 1918 Český svaz poslanců říšské rady, takže ve svých činech a projevech „nesmí udělat nic, co by porušilo práci našich politiků a naší armády za hranicemi“. Novinář Antonín Pešl, blízký Drtinův spolupracovník, pravděpodobně napsal článek Německo chce jednat. Navazoval v něm na starší text, ve kterém předpovídal, že Hácha pojedou do Berlína vykonat slib věrnosti. Sice ocenil, že se tak nestalo, ale upozorňoval, že Němcům strašně záleží na tom, aby bylo zpochybněno zahraniční odbojové vedení. Proto připomínal, že český národ, který teď v krvavém plebiscitu projevil svoji vůli, „čeká od presidenta Háchy i od vlády, že ani tentokrát se nedají zlákat berlínskými sliby“.⁵⁴

Jako klíčovou událost hodnotil tyto demonstrace i Vladimír Klecanda, další člen Politického ústředí. „Nepochybují,“ psal Hubertu Ripkovi, který v Paříži vedl exilovou informační službu, „že 28. říjen pozdvihl hlavu i domácí vládě“.⁵⁵ Ta se ještě ten samý den ocitla pod silným tlakem K. H. Franka, protože Neurath raději vůbec

49 KOKOŠKA, Stanislav (ed.): *Obrana národa v dokumentech 1939–1942*. Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2018, dokument č. 25, nedatovaný rozkaz zemského velitelství v Čechách k pořádání oslav k výroční vzniku republiky, s. 60–62.

50 BABIČKA, Václav – HELEŠICOVÁ, Věra (eds.): *17. listopad 1939. Faksimilia*, dokument č. 7, záznam J. Ježka o rozhovoru s W. Stahleckem z 24. 10. 1939, s. 20–26.

51 NA, f. ÚŘP-ST, sign. 109-4-118, rozkaz Waltera Opländera z 26. 10. 1939.

52 Viz např. BRANDES, Detlef: *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*. Prostor, Praha 1999, s. 102–105.

53 NA, f. Prezídium Zemského úřadu Praha, sign. 207-529-5, zprávy okresního úřadu a okresního četnického velitelství ve Strakonících z 29. 10. 1939.

54 *V boj*. *Edice ilegálního časopisu. I. díl*, sv. 6. Historický ústav Armády České republiky, Praha 1992, s. 803–836.

55 ABS, f. 305, sign. 305-370-4, dopis V. Klecandy pro H. Ripku ze 7. 11. 1939.

nebyl ve svém úřadě. Frank toho plně využil a nejdříve kvůli pražské demonstraci zburoval Berlín. Potom už odpoledne vyrazil se Stahleckerem do Lán, kde jednal jak s Háchou, tak i s premiérem Eliášem a ministrem Havelkou. Zde jim podle záznamu prezidentské kanceláře tlumočil údajný Hitlerův vzkaz, že nehodlá trpět výtržnosti v protektorátu, takže pokud situaci nezvládnou, dojde ke zrušení autonomie.⁵⁶ Dramatická situace se odrážela i ve zvěstech, které domácí odboj zaznamenával pro exilové činitele: „K prudké srážce došlo mezi Havelkou a Frankem, který se div na onoho nevrhl. Frank vzkřikl: vždyť vůdcem českého národa je stále Beneš, a na to Havelka: to je jediné vaše zásluha, a je to pravda, že lid jde za Benešem.“⁵⁷

Zpevněný postoj protektorátní vlády se bezprostředně odrážel v tom, jak důsledně trvala na své interpretaci pražských říjnových manifestací. Například už osmistránková zpráva policejního ředitelství v Praze z 28. října 1939 podrobně dokladovala různé německé provokace, které pak přispěly k radikalizaci.⁵⁸ Stahlecker naopak tvrdil, že tyto jednotlivé případy jsou neuvěřitelně zveličeny, aby tak zakryly možná i záměrné nezvládnutí situace.⁵⁹ Hácha pak 7. listopadu 1939 Neurathovi písemně odpověděl na jeho dřívější přípis, který obdržel v souvislosti s požadavkem na složení slibu věrnosti Hitlerovi. V principu jeho text neodmítal, pokud v něm bude současně vyjádřena jeho vazba

Obálka 27. čísla ilegálního časopisu *V boj*, jehož obsah byl věnován významu demonstrací z 28. října 1939 (foto: MO ČR)

k českému národu. Jasně však napsal, že tento akt nevykoná, dokud se nevyjasní porušování autonomie, na které poukázal ve svém dopise Hitlerovi. A znovu pak zopakoval:

dochází k četnému zatýkání lidí bez vědomí českých úřadů, v nejrůznějších správních oblastech je porušována pravomoc autonomních orgánů a stále častěji se objevují případy

56 OTÁHALOVÁ, Libuše – ČERVINKOVÁ, Milada (eds.): *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*. Sv. 2, dokument č. 369, záznam o návštěvě K. H. Franka u E. Háchy z 30. 10. 1939, s. 475-477.

57 *VÚA - VHA*, Sbírkka 37, sign. 37-144-3, soubor zpráv, které ve dnech 24.-26. 11. 1939 přišly na pařížskou krycí adresu z Jugoslávie. K tomu srov. HAVELKA, Jiří: *Dvojí život. Vzpomínky protektorátního ministra*. Masarykův ústav a Archiv AV ČR – Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2015, s. 62. Podle autora Frank zachovával celkem klid. Prudká výměna názorů naopak proběhla se Stahleckerem, když mu Havelka s Eliášem argumentovali, že podle jejich informací je rozsah demonstrací zveličený a svůj podíl na tom mají vesměs německé provokace.

58 BABIČKA, Václav – HELEŠICOVÁ, Věra (eds.): *17. listopad 1939. Faksimilia*, dokument č. 15, zpráva pražského policejního ředitelství z 28. 10. 1939, s. 53-63.

59 NOVÁK, Oldřich – SLÁDEK, Oldřich – ŽIŽKA, Jaroslav (eds.): *KSČ proti nacismu. KSČ v dokumentech nacistických a bezpečnostních orgánů*. Naše Vojsko, Praha 1971, dokument č. 9, Stahleckrova zpráva z 29. 10. 1939 o průběhu 28. října v protektorátě, s. 45-53.

Státní tajemník K. H. Frank (vedle řidiče) současně zastával funkci vyššího velitele SS a policie v protektorátu. Ve svých zprávách pro Berlín situaci záměrně dramatoval, aby tak získal souhlas k zastrašujícím zásahům proti českému obyvatelstvu. (foto: ABS)

rozdílného zacházení s protektorátními příslušníky českého a německého původu.⁶⁰

V Berlíně mezitím pod vlivem zpráv K. H. Franka začalo převládat přesvědčení, že Neurath situaci nezvládá.⁶¹ To se pak plně projevilo 15. listopadu 1939, kdy došlo ke známým událostem při pohřbu studenta Jana Opletala. I ze zpráv nacistické bezpečnostní služby SD přitom plynulo, že počet dvou až tří tisíc studentů se ani zdaleka nedá srovnávat s protesty, které se v Praze odehrály 28. října 1939.⁶² „Demonstrace nebyly příliš závažné“, konstatoval Goebbels ve svém deníkovém záznamu. Líčil v něm poradu, která hned druhého dne proběhla u Hitlera za účasti Neuratha a K. H. Franka: „Pokud

budeme postupovat příliš ostře, hrozí, že Hácha a jeho vláda odstoupí. To si ovšem teď nemůžeme dovolit. Žádné bezprostřední nebezpečí nehrozí. Ale může přijít dříve, než si myslíme.“⁶³ Nakonec zvítězila tvrdá varianta. K Hitlerovi byl proto okamžitě povolán vyslanec Chvalkovský. Zatím se dozvěděl jenom to, že budou na tři roky zavřeny české vysoké školy. Hitler mluvil především o tom, jak se spletl, když s Čechy nenaložil tak jako s Poláky. Ale demonstrace 28. října a 15. listopadu mu otevřely oči: „Vyřídte v Praze,“ reprodukoval pak Chvalkovský ve svém záznamu jeho slova, „že toto je poslední výzva před tím, než zruším protektorát.“⁶⁴

Dramatické události, které se začaly ještě té noci odvíjet, se odrážely

v prakticky celodenním jednání protektorátní vlády. Už ráno 17. listopadu 1939 zasedala společně s vedoucími činiteli Národního souručenství. K dispozici měla první informace o brutálním obsazení studentských kolejí. Podle dobového záznamu „*schůze byla silně pod dojmem události*“, takže se prosazoval požadavek na demisi vlády. Premiér Eliáš tento případný krok postavil jako dilema: buď zůstat a obětovat se v očích národa, anebo odejít a dopustit tak, „*aby přišli případně pochybní živlové k moci a vystavili národ nebezpeční hromadné zatýkání a věznění se všemi důsledky, případně i dalšího krveprolití.*“ Po delší debatě byl přijat závěr, aby se premiér nejdříve sešel s říšským protektorem, získal od něho podrobnosti o výsledcích berlínské porady s Hitlerem a „*vyložil mu názor vlády na situaci s prosbou o jeho přispění k uklidnění.*“⁶⁵

Další události již probíhaly pod vlivem zprávy o tom, že devět činitelů studentských spolků bylo označeno za iniciátory protestů a bez soudu popraveno. Premiér se o této nacistické odvetě dozvěděl přímo od Neuratha, který jej přijal v přítomnosti K. H. Franka. Eliáš sice vysvětloval, že nebylo v silách české exekutivy naprosto zabránit oběma demonstracím, ale Frank mu potom mezi čtyřma očima řekl: buď bude vláda iniciativně provádět všechna nařízená opatření, anebo ať se poroučí. Večerní porada vlády pak proběhla zcela pod dojmem nových, otřesných informací. Popravčí četa zastřelila i docenta Josefa Matouška, který byl současně členem Výboru Národního souručenství a nově zřízeného Českého svazu pro spolupráci s Němci. V dobovém

60 OTÁHALOVÁ, Libuše – ČERVINKOVÁ, Milada (eds.): *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943. Sv. 2, dokument č. 371, s. 475–476, 478–479.*

61 Blíže viz KÜPPER, René: *Karl Hermann Frank (1898–1946). Politická biografie sudetoněmeckého nacionalisty.* Argo, Praha 2012, s. 131–133.

62 ABS, f. Stíhání nacistických válečných zločinů (325), sign. 325-11-4, denní hlášení SD č. 146 ze 17. 7. 1939.

63 ELKE, Fröhlich (ed.): *Die Tagebücher von Joseph Goebbels. Teil I, Band 7, záznam ze 17. 11. 1939, s. 198.*

64 ABS, f. 325, sign. 325-11-3, nedatovaný záznam F. Chvalkovského o jeho rozhovoru s A. Hitlerem.

65 Tamtéž, nedatovaný záznam k událostem 15. 11. 1939.

záznamu se k tomu konstatovalo, že „názory sdělené v ranní poradě se po této zprávě podstatně změnila a [bylo] voláno po odchodu vlády“. Znovu se však podařilo odložit rozhodnutí, tentokrát až po výsledku jednání státního prezidenta s říšským protektorem.⁶⁶ Podle Havelkových vzpomínek pak Neurath druhého dne Háchu přesvědčil argumentem, že demise vlády by byla v Berlíně považována za přímý odpor proti Hitlerovi.⁶⁷ Vláda proto při svém dalším zasedání o demisi už ani nejednala. Na mimořádné schůzi 18. listopadu 1939 probírala pouze vyhlášení stanného práva, navrhnuté již předchozího dne, a Frankův noční telefonát ministru Klumparovi o akutním nebezpečí dělnických stávek.⁶⁸

NA PRAHU OPORTUNNÍ POLITIKY

Brutální odvěta okupačního režimu znamenala faktický konec všech pokusů o českou protektorátní politiku. A přitom, jak si v březnu 1940 posteskl vyslanec Chvalkovský německému diplomatu Ulrichu von Hasselovi, stačilo od druhé strany málo: trochu ustoupit, vrátit české zemi jméno, zachovat charakter formálně samostatného státu a přenechat mu volnost ve vnitřních záležitostech. Pak by se české země podle Chvalkovského snadno připojily k říši, přičemž by vojenské a hospodářské věci zůstaly v německých rukou.⁶⁹ Podobně uvažoval i Hácha, když se 22. října 1939 Neuratha zeptal, proč

nacisté nechťejí českému národu přiznat stejné svobody jako Slovákům. Odpověď byla podle zápisu, který pořídil sám Neurath, jednoznačná: sám se už přesvědčil, že Češi využijí každou samostatnost k tomu, aby se stali centrem protiněmecké propagandy a hřištěm nepřátelských agentů.⁷⁰

V Berlíně mezitím pod vlivem zpráv K. H. Franka začalo převládat přesvědčení, že Neurath situaci nezvládá

Dilema, které 17. listopadu 1939 nastolil premiér Eliáš na zasedání vlády, nemělo v podmínkách nacistického okupačního režimu žádné rozumné řešení. Přesto se o to česká protektorátní reprezentace chtěla znovu pokusit. Již 8. prosince 1939 dorazil k československé zpravodajské expozituře v Haagu ústní vzkaz, který pocházel od Ladislava Feierabenda. Uvádělo se v něm, že všichni členové vlády spolu s Háchou „stojí bezvýhradně za zahraničním odbojem“. Vláda ale současně žádala o „souhlas k provádění takové oportunní politiky, kterou by se zabránilo národním a hospodářským škodám.“⁷¹ Edvard Beneš obratem souhlasil, nechal pozdravovat Eliáše a zdůraznil, že každý tajný vzkaz protektorátní vlády, který může předat Angličanům, má obrovský význam. Současně si jasně uvědomoval, v jak těžké pozici se česká domácí reprezentace nachází:

„Tu a tam oportunně se persekucím vyhnout a postupovat opatrně. Ovšem neznamená to přisluhovat, pomáhat, přijmout režim a povolit. Přes jistou míru se jít nesmí.“⁷²

Právě ohledně stanovení této hranice vznikl už v březnu 1940 spor o to, kam až česká protektorátní reprezentace ve svých účelových gestech prorežimní loajality může zajít. Rozpoutal ji Háchův pozdravný telegram Hitlerovi k prvnímu výročí okupace českých zemí, ve kterém popřál německým zbraním: „Sieg Heil“.⁷³ Beneš pak ve svém vzkazu z 1. května 1940 zopakoval, že existuje hranice, kterou je třeba držet za všech okolností: „Překročení této meze např. je, přeje-li český exponovaný činitel zdar německým zbraním v okamžiku, kdy už Německo je ve válce.“⁷⁴ Ještě kritičtější byli samozřejmě činitelé domácího odboje. Ve své zprávě z 3. dubna 1940 připomenuli termín oportunistus, který „vyrašil ve zcela nepěknou ratolístku“, a současně předpověděli, že „na oportunistické koleji se teď pojedě dál a plnou parou“.⁷⁵ Budoucí vývoj jim dal za pravdu.

STANISLAV KOKOŠKA (1959) působí v Ústavu pro studium totalitních režimů. Zabývá se především českými a československými dějinami v letech 1939 až 1945. Je autorem nebo spoluautorem řady odborných studií a knižních publikací. Naposledy vyšla jeho edice *Petiční výbor Věrní zůstaneme v dokumentech 1938–1941* (ÚSTR, Praha 2024).

66 Tamtéž.

67 HAVELKA, Jiří: *Dvojitý život*, s. 63.

68 BABIČKA, Václav - HELEŠICOVÁ, Věra (eds.): *17. listopad 1939. Faksimilia*, dokument č. 30, protokol o mimořádné schůzi vlády 18. 11. 1939, s. 140–142.

69 HASSEL, Ulrich von: *Vom anderen Deutschland*. Atlantis Verlag, Zürich 1946, záznam ze 17. 3. 1940, s. 241–242.

70 NA, f. ÚŘP-ST, sign. 109-4-165, Neurathův záznam o schůzce s Háchou.

71 VÚA - VHA, Sběrka 37, sign. 37-91-1 II, záznam z 8. 12. 1939 o zprávě z domova.

72 ŠOLC, Jiří (ed.): *Edvard Beneš. Vzkazy do vlasti*. Historický ústav AČR, Praha 1996, dokument č. 13, Benešův vzkaz do vlasti z 9. 12. 1939, s. 42–45.

73 Pozdravné telegramy Vůdci. *Národní listy*, 15. 3. 1940, s. 1. K reakcím viz např. *V boj. Edice ilegálního časopisu. Díl 2, sv. 2*, s. 348–349, 360–361.

74 ŠOLC, Jiří (ed.): *Edvard Beneš*, dokument č. 22, Benešův vzkaz z 1. 5. 1940, s. 55–56.

75 VÚA - VHA, Sběrka 37, sign. 37-91-3, zpráva z domova z 3. 4. 1940.